

Pr. Dr. Constantin I. Băjău

**Patrologie
și
literatură post - patristică**

Pr. Dr. Constantin I. Băjău

**Patrologie
și
literatură post - patristică**

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2013**

Referenți științifici:

Pr.Prof.Univ.Dr. Ștefan Resceanu

Pr.Prof.Univ.Dr. Alexandru Isvoranu

Copyright © 2013 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BĂJĂU, CONSTANTIN

Patrologie și literatură post-patristică / Constantin I. Băjău. -
Craiova : Universitaria, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-14-0583-1

276

Apărut: 2013

TIPOGRAFIA UNIVERSITĂȚII DIN CRAIOVA

Str. Brestei, nr. 156A, Craiova, Dolj, România

Tel.: +40 251 598054

Tipărit în România

Cuvânt înainte

Prezenta lucrare reprezintă continuarea și completarea celor trei ediții precedente ale cursului de Patrologie și literatură post-patristică, apărute anii trecuți. Aici sunt adunate cursurile predate la disciplina de Patrologie și literatură creștină post-patristică, pentru studenții secției Pastorală și pentru cei care frecventează cursurile de master în teologie, cu cunoștințele minime necesare.

Există câteva motive care m-au determinat să continui munca începută acum mai bine de 13 ani, de când predau această disciplină la Facultatea de Teologie din Craiova, conștient fiind de necesitatea unui curs care să faciliteze un învățământ teologic modern și eficient, adecvat cerințelor timpului nostru, în care centrul de greutate ar trebui să cadă pe studiul individual și pe întocmirea de către studenți și masteranzi a lucrărilor lor de seminar, a lucrărilor de licență și de dizertație. Am așezat la temelie prezenta carte, lucrarea Părintelui Prof. Ioan G. Coman și lucrările similare ale profesorilor mei Arhidiacon Prof. Constantin Voicu și Stilianos Papadopoulos. Doresc să expun evoluția studiilor de teologie patristică și post-patristică în limba română, studii care au luat o amploare deosebită în ultimele două decenii. Pentru problemele teologice mari, am prezentat concluziile la care s-a ajuns în studiile de specialitate în limba română. Bibliografia citată este completă și nu am folosit alte lucrări. Această bibliografie are avantajul că poate fi consultată, în mare parte, în bibliotecile din orașul Craiova, în limba română. Am renunțat la notele de subsol, acestea constituind una dintre preocupările orelor de seminar.

Pentru că teologii au nevoie și de cunoștințe solide de literatură creștină post-patristică, am considerat potrivit să includ în această lucrare și autori din perioada post-patristică, în a patra parte a cărții, bogată în informații care sunt greu accesibile de obicei în teologia română. Și, pentru că adesea înțelegerea învățăturii unui Sfânt Părinte cere studierea textelor operelor

sale, am optat pentru includerea unor fragmente ale acestora, ușurând munca studenților. Bibliografia adunată și sistematizată pe teme mari este deopotrivă un sprijin pentru cei care își întocmesc lucrările de licență și dizertație. Pentru că evoluția rapidă a internetului crează posibilități nebănuite și ușurează munca teologului dornic să studieze, am folosit și eu această sursă uriașă de informare, întrebându-se adesea surse comune de informație, ușor accesibile oricui (de aceea inutil de amintit, cum ar fi enciclopediile în format electronic on line), ca o completare la sursele bibliografice scrise și amintite în lucrare.

Observație: Prezenta lucrare este perfectibilă. Toate eventualele greșeli cuprinse aici vor fi corectate la orele de curs, de către autor.

Autorul

Prescurtări

rev. – revista

vol. – volumul

trad. – traducere

introd. – introducere

Edit. – Editura

E.I.B.M.B.O.R. – Editura Institutului Biblic și de

Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

P.G. - Patrologia Graeca, J. – P. Migne

P.L. - Patrologia Latina, J. – P. Migne

P.S.B. – Părinți și Scriitori Bisericești

Reviste teologice:

S.T. – Studii Teologice

M.O. – Mitropolia Olteniei

B.O.R. – Biserica Ortodoxă Română

R.T. – Revista Teologică

M.A. – Mitropolia Ardealului

O. – Ortodoxia

M.B. – Mitropolia Banatului

G.B. – Glasul Bisericii

M.M.S. – Mitropolia Moldovei și Sucevei

M.M.B. – Mitropolia Moldovei și Bucovinei

A.B. – Altarul Banatului

Introducere

Patrologia este disciplina teologiei, care studiază în mod sistematic viața, opera și învățătura Sfinților Părinți și a scriitorilor bisericești. Importanța studiului Patrologiei vine din aceea că Sfinții Părinți și scriitorii bisericești au jucat un rol hotărâtor în viața Bisericii noastre și în stabilirea învățăturii ei.

Pe lângă studiul autorilor, Patrologia cercetează în mod critic forma și fondul operelor lor, ca unele ce alcătuiesc mare parte din Sfânta Tradiție. Operele acestea nu au apărut în mod întâmplător. Ele sunt rezultatul frământărilor Sfinților Părinți și ale Bisericii în ansamblul ei.

În centrul preocupărilor Patrologiei se află studiul doctrinei, sau al învățăturii Sfinților Părinți și a scriitorilor bisericești. Teologul ortodox are atât de mult de câștigat prin întoarcerea sa la izvoarele învățăturii celei adevărate, unul dintre aceste izvoare constituindu-l tocmai doctrina autorilor patristici.

În același timp, Patrologia se înscrie în rândul disciplinelor secției istorice, căci ea constituie un element al istoriei creștinismului. Marii patrologi o numesc adesea “Istoria vechii literaturi creștine”, sau “Istoria vechii literaturi bisericești”. Din punct de vedere ortodox, este preferabil să utilizăm numele de *Patrologie*, căci acest nume arată importanța pe care Sfinții Părinți au avut-o în istoria și gândirea creștinismului.

Un detaliu de care trebuie să se țină seama este acela că patrologul pune mai înainte de criteriul filologico-istoric pe cel teologic. Deopotrivă, el nu neglijează înrudirea care există între Patrologie și alte discipline teologice, între care: Dogmatica, Istoria dogmelor, sau Istoria Bisericească Universală.

Adesea se folosește, în loc de Patrologie, termenul de “Patristică”. Termenul vizează mai mult sensul de tratare dezvoltată a învățăturii Sfinților Părinți, punând accentul pe ideile lor.

Prin faptul că operele Sfinților Părinți alcătuiesc o parte a Sfintei Tradiții, se poate spune că Patrologia este chiar studiul unei părți a Sfintei Tradiții. Utilitatea studiului Patrologiei vine și din faptul că studiul acesta oferă argumente celorlalte discipline teologice. Dimpotrivă, ignorarea învățăturii Sfinților Părinți, în elaborarea unei lucrări teologice, poate duce adesea la grave erori.

Caracterul aplicativ al acestei discipline vine și din aceea că ea contribuie la formarea preoților, în spiritul învățăturii Sfinților Părinți. Teologul adevărat nu numai că nu trebuie să ignore învățătura lor, dar trebuie să o considere ca fiind un titlu de mândrie al Bisericii noastre. De fapt, nu poate fi teolog adevărat cel ce nu își fundamentează ideile pe învățătura Sfinților Părinți.

O foarte scurtă împărțire a Patrologiei, pe criteriul cronologic, desemnează 3 mari perioade: 1) perioada începuturilor, mergând până la anul 313 d. Hr.; 2) perioada înfloririi, sau epoca de aur, clasică, se întinde până aproximativ la Sinodul IV ecumenic (Calcedon, 451); 3) perioada decăderii, mergând până

aproximativ la anul 749, când a murit Sfântul Ioan Damaschin. Împărțirea aceasta este desigur diferită pentru teologii ortodocși și pentru cei romano-catolici.

Părinții bisericești sunt cei care dau numele disciplinei, căci în limba greacă “patir” înseamnă “părinte” și “logos” înseamnă “știință”. Denumirea de “părinte” este întâlnită din primele secole creștine. Astfel, Sfântul Policarp al Smirnei a fost numit “Părintele creștinilor”, iar Sfântul Ciprian al Cartaginei purta și el numele de “Părinte”. Autoritatea pe care o reprezentau Sfinții Părinți în ceea ce privește ortodoxia credinței lor este subliniată de Sfântul Vasile cel Mare, care spunea: “Noi nu acceptăm nici o credință nouă..., ci acelora care ne întreabă le comunicăm ceea ce ne-au învățat Sfinții Părinți” (Epistola 140). Pentru a spune despre unul sau altul dintre autorii creștini că a fost un Părinte bisericesc, el trebuie să îndeplinească următoarele condiții: 1)ortodoxia învățaturii sale; 2)sfințenia vieții; 3)acceptarea din partea Bisericii; 4)vechimea sa.

Fericirii sunt aceia care, deși nu au ajuns la gradul de sfințenie, s-au bucurat de o cinstită deosebită din partea creștinilor, deținând un rang în ierarhia bisericească. Așa au fost Fericitul Augustin, sau Fericitul Ieronim.

Scriitorii bisericești sunt inferiori Părinților bisericești, în sensul că nu sunt normativi pentru credință și sfințenie, că învățătura lor nu este totdeauna curată ortodoxă, iar sfințenia vieții lor lasă uneori de dorit. *Scriitorii creștini* sunt acei autori creștini care se cer studiați, căci operele lor prezintă elemente de importanță. *Învățătorii bisericești* erau cei ce se ocupau cu învățarea cuvântului lui Dumnezeu în cadrul cultului, sau în afara lui. Puteau fi și laici. Au alcătuit de exemplu “Scrisoarea lui Pseudo-Barnaba”.

Actualitatea Sfinților Părinți. Aceștia sunt la fel de actuali în zilele noastre, pentru că ne învață cum să gândim, să trăim și să simțim creștinește. Deși au trăit acum mult timp, ei rămân o sursă inepuizabilă de înțelepciune. Învățătura lor este o sămânță, ce a dat rod însutit în viața Bisericii.

Îndemnul: “Înapoi la Sfinții Părinți!”, nu trebuie înțeles ca o mai mică prețuire a Sfintei Scripturi, căci ei au fost cei mai mari tâlcuitori ai acesteia. Apoi, ei sunt cei care au făcut posibilă păstrarea nealterată a Sfintei Scripturi.

În refacerea unității creștine, se cuvine să plecăm nu numai de la Scriptură, ci și de la Sfinții Părinți. Căci au fost întocmai ca niște faruri, ce au luminat drumul creștinătății. La școala învățăturilor Sfinților Părinți, aflăm cum să trăim, spre a fi bineplăcuți lui Dumnezeu.

Importanța operelor Sfinților Părinți. Sfinții Părinți au fost adevărate călăuze pentru creștini, în cunoașterea și mai ales în trăirea învățăturilor revelate. Ei sunt atât de prețuiți pentru că: au pus temelia teologiei creștine; au continuat valorile înțelepciunii antice păgâne; au fost, prin viață și operă, modele pentru toți oamenii din toate timpurile.

Biserica a conștientizat importanța învățaturii Părinților ei. De aceea, Sinodul al III-lea ecumenic spunea: “Nimănui nu-i este îngăduit să propovăduiască altă credință decât aceea definită de Sfinții Părinți...”. Din punct de vedere ortodox, este o similitudine între teologia Părinților și cea a Bisericii noastre. Sfinții Părinți au preluat din înțelepciunea păgână ceea ce avea ea mai de preț. Au

recomandat citirea autorilor clasici, cu spirit de discernământ și având drept criteriu de apreciere învățătura Bisericii. Creștinul, învață Părinții Capadocieni, trebuie să fie precum o albină, ce culege polenul din multe flori, fugind de ce este vătămător. În fine, transpunerea în practică a sfaturilor ce abundă în lucrările Părinților face din creștin un locuitor al împărăției cerurilor, măcar că el viețuiește încă în trup.

Operele Sfinților Părinți sunt un imbold permanent spre desăvârșirea noastră. Pentru noi, românii, teologia și cultura poporului din care ne tragem este puternic străbătută de învățăturile Părinților, care le-au fost cunoscute strămoșilor prin nenumăratele traduceri, dar mai ales prin duhul de viață creștină ce s-a păstrat pe aceste meleaguri neîntrerupt de aproape două milenii, când Sfântul Apostol Andrei a propovăduit Evanghelia lui Hristos aici.

Sfinții Părinți, îndrumători ai vieții spirituale creștine. Sfinții Părinți au fost culmea teologiei și vieții creștine. Au fost, la rândul lor, adevărate surse de hrană spirituală, îndrumând pe cei doritori de desăvârșire. Ei au depășit idealul frumuseții păgâne, ca o sinteză a frumuseții fizice și a spiritului, țintind la desăvârșirea sufletului credincioșilor. În acest sens, ideea care străbate viața și opera lor este cea a progresului spiritual neîncetat.

În viața monahală, Sfinții Părinți au fost între cele mai alese flori ale mănăstirilor. Au fost desigur și organizatorii acestei vieți, după rânduilele pe care le cunoaștem și astăzi. Tot ceea ce ei au lucrat a fost pentru ca sufletul să se învrednicească de frumusețea morală pe care i-o oferă lucrarea virtuții creștinești.

Vedem în Sfinții Părinți îndrumătorii vieții creștine autentice prin exemplul vieții lor, prin activitatea desfășurată, prin opera lor, transmisă până în zilele noastre atâtor generații și prin învățătura lor de credință, care este de fapt cea a Bisericii. Operele Sfinților Părinți îndeamnă la meditație. Limba și ideile atrag în aceeași măsură pe cititorul zilelor noastre. Fondul lor de idei solicită inteligența cititorului. Părintele Profesor Ioan G. Coman vorbea despre un “edificiu” patristic al duhovniciei, având ca “pilon” central “dreapta socoteală”.

Sfinții Părinți au luptat neîncetat împotriva răului, de orice fel ar fi fost acesta. S-au înălțat cu fiecare zi petrecută spre “piscul duhovniciei”, care este dragostea de Dumnezeu și de oameni. Au prețuit deopotrivă munca, pe care au socotit-o ca pe un element de bază al vieții creștine și al desăvârșirii și adevărul. Au prețuit știința și cultura, înțelepciunea, pacea sufletească, țintind spre dobândirea sfințeniei, prin rugăciune, post, împărtășire neîncetată cu Sfintele Taine. Au fost, cei mai mulți, exemplu pentru păstori creștini din toate vremurile.

În concepția Sfinților Părinți, împărăția lui Dumnezeu este rodul iubirii nesfârșite a Acestuia. Duhul Sfânt, prin harul Său, ne înnoiește, sfințește și unește. El lucrează asupra omului, luat ca un întreg, dacă libertatea sa consimte să împreună-lucreze. Harul cheamă la Botez și apoi conduce neîncetat spre desăvârșire, menținând pe oameni în comuniunea euharistică, într-o solidaritate creștină. Se poate vorbi și despre ecumenismul patristic, având deviza: “o turmă și un păstor”. Sfinții Părinți au luptat neobosit pentru păstrarea unității Bisericii din vremea lor. Ne îndeamnă să facem și noi astfel, prin iubire creștină, încredere, dăruire, jertfă.

Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. Sfinții Părinți arată credința lor neîndoielnică în inspirația Sfintei Scripturi. Întreaga lor viață a fost orientată după principiile cuprinse între filele acesteia. Cercetarea sensului cuvintelor sfinte a constituit preocuparea lor de căpătâi.

Se subliniază realizarea profețiilor Vechiului Testament prin Hristos. Sfinții Părinți consideră ca principal autor al Scripturii pe Duhul Sfânt. De pildă, Sfântul Irineu ne îndeamnă să credem Scripturilor ca lui Dumnezeu. Tertulian spune că există o unitate desăvârșită a celor două Testamente, cu toată diversitatea lor pe unele planuri. Origen subliniază că “Același Duh i-a inspirat pe toți autorii cărților sfinte”. În general, toți autorii biblici au scris, învață Sfinții Părinți, sub inspirația Duhului Sfânt. Referitor la tâlcuirea Sfintei Scripturi, Sfinții Părinți subliniază că lucrarea acesta nu se poate face decât respectând unele reguli stricte și numai sub îndrumarea Bisericii, căci într-însa este prezent Duhul Sfânt.

După Sfântul Irineu, Clement Alexandrinul, Fericitul Ieronim, sau Fericitul Augustin, în comparație cu ereticii, care tâlcuiesc greșit Scriptura, căci nu au autoritatea necesară, adevărații exegeți găsesc în Biserică regula de credință, ca un criteriu de apreciere a corectitudinii lucrărilor lor. Căci convingerea generală a Părinților Bisericii este că Biserica este dascălul sigur în tâlcuirea Scripturii.

În ceea ce privește cel de al doilea izvor al Revelației, Sfinții Părinți sunt cei care au identificat, analizat și transmis Sfânta Tradiție. În controversele purtate cu ereticii, s-au precizat condițiile interne și externe pe care Sfânta Tradiție trebuie să le îndeplinească pentru a se impune. Sfinții Părinți au considerat Tradiția egală cu Sfânta Scriptură, mai ales în ce privește adevărurile mărturisite, sau rolul normativ în viața creștinilor. S-a subliniat și faptul că Sfânta Scriptură a apărut în cadrul creat de Tradiție. Apoi Sfânta Tradiție este cea care a tâlcuit Scriptura.

Teologia Sfinților Părinți se întemeiază pe Scriptură și este opera Tradiției, ca una ce este parte constitutivă a ei. În general, Părinții Bisericii nu au fost niște simpli transmițători ai Tradiției, ci au fost trăitori ai ei și creatori ai ei. S-au adăugat “fluviului” vieții Bisericii, dar nu au adus noi adevăruri. Părinții au devenit autorități pentru cei care le-au urmat în timp mai ales pentru că au trăit și dezvoltat Tradiția. Vincențiu de Lerin a definit sensul progresului în Tradiție, care nu înseamnă schimbare, ci dezvoltare și desăvârșire. În Biserică, Tradiția nu a încetat să lucreze, căci ea nu este realizată complet. Este o Tradiție vie. Biserica trăiește în duhul Sfinților Părinți, ca părți ale acestei Tradiții.

Câteva izvoare ale Patrologiei: 1)*Istoria bisericească* a lui Eusebiu de Cezareea; 2)*De viris illustribus*, de Fericitul Ieronim; 3)*De viris illustribus*, de Ghenadie al Marsiliei; 4)*De viris illustribus*, de Isidor de Sevilla; 5)*Biblioteca*, de Fotie al Constantinopolului.

Câteva colecții de texte patristice: 1)J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus*, în 2 serii: *Series graeca* (161 volume, text grec, cu traducere latină); *Series latina* (221 volume); 2)*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* (Academia de științe din Viena, din 1866, 60 de volume); 3)*Sources chrétiennes* (Paris 1941 și urm., până acum peste 221 de volume, cu text tradus în limba franceză); 4)*Vivliothiki ellinon Pateron kai ekklesiastikon singrafeon* (Atena 1955

și urm., peste 54 de volume); 5) *Ellines Pateres tis Ekklisias* (Tesalonic 1972 și urm.).

Manuale și tratate de Patrologie: 1) A. von Harnack, *Geschichte der altchristlichen Litteratur bis Eusebius*, Leipzig 1893; 2) Otto Bardenhewer, *Patrologie*, Freiburg 1910 și *Geschichte der altchristlichen Litteratur*, Freiburg 1913-1932; în franceză: *Les Pères de l' Église. Leur vie et leurs oeuvres*, Paris 1905; 3) J. Tixeront, *Précis de Patrologie*, Paris 1923; 4) A. Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne jusqu'a la fin du IVe siecle*, vol I-III, Paris 1928-1930; 5) F. Cayre, *Patrologie et histoire de la théologie*, vol. I-III, Paris 1945-1955; 6) J. Quasten, *Patrology*, I-III, Utrecht 1950-1960; 7) J. Goodspeed - R. M. Grant, *A History of Early Christian Literature*, Chicago 1966; 8) P. Hristou, *Patrologia greacă* (în limba greacă), Tesalonic 1976; 9) St. Papadopoulou, *Patrologia* (în limba greacă), 2 vol., Atena 1990 și urm.; 10) Pr. Cicerone Iordăchescu, *Istoria vechii literaturi creștine*, vol. I-III, Iași 1935-1940.

Bibliografie. Studii generale despre Sfinții Părinți:

Abrudan, Pr. Prof. Dtru, *Biblia în preocupările Sfinților Părinți*, în rev. M.A., an XXXIV, nr. 6/1989, p. 26-32; Băjău, Pr. Dr. Ioan, *Predica în slujirea drepteii credințe în primele patru veacuri*, Craiova 1997; Bria, Pr. Prof. Ioan, *Interpretarea teologiei patristice*, în rev. S.T., seria a II-a, an XXXVII, nr. 5-6/1985, p. 347-355; Ciudin, Pr. Prof. N., *Temeiurile biblice și patristice ale ierarhiei bisericești*, în rev. S.T., seria a II-a, an II, nr. 3-6/1950, p. 198-217; Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Patrologie*, București 1956, p. 3-27; Idem, *Patrologie*, vol. I, București 1984, p. 5-65; Idem, *Și Cuvântul trup s-a făcut (Hristologie și mariologie patristică)*, Edit. Mitropoliei Banatului, Timișoara 1993; Idem, *Persoana Logosului Iisus Hristos în lumina primelor patru secole patristice*, în rev. S.T., seria a II-a, an XXIV, nr. 9-10/1972, p. 666-673; Idem, *Problema raporturilor culturale dintre greci și "barbari" în lumina Sfinților Părinți*, în rev. S.T., seria a II-a, an XXVI, nr. 3-4/1974, p. 153-171; Idem, *Prezența Mântuitorului Hristos în noua creație după învățătura Sfinților Părinți*, în rev. O., an XVIII, nr. 4/1966, p. 495-512; Idem, *Sensul preoției la Sfinții Părinți*, în rev. S.T., seria a II-a, nr. 9-10/1949, p. 739-762; Idem, *Sfânta Tradiție în lumina Sfinților Părinți*, în rev. O., an VIII, nr. 2/1956, p. 163-190; Idem, *Sfinții Părinți ca îndrumători ai duhovniciei*, în rev. M.B., an XVI, nr. 4-6/1966, p. 191-200; Idem, *Spiritul critic în literatura patristică*, în rev. M.O., 1973, nr. 1-2; IPS Corneanu, *Studii Patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, Timișoara 1984, p. 9-105; Idem, *Patristica mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri creștine*, Timișoara 1987, p. 7-89; Idem, *Sensul ecumenic al lucrării Sfântului Duh în teologia Sfinților Părinți*, în rev. O., an XVI, nr. 2/1964, p. 220-239; Enache, Drd. Mihai, *Învățătura despre sinergie la unii dintre Sfinții Părinți și în teologia ortodoxă mai nouă*, în rev. S.T., seria a II-a, an XXVI, nr. 5-6/1974, p. 406-417; Georgescu, Arhim. Chesarie, *Iconomia dumnezeiască după Sfinții Părinți*, în rev. S.T., seria a II-a, an XXXII, nr. 3-6/1980, p. 334-372; Glubokovski, Prof. N., *Întrebuințarea și aplicarea expresiei "haris" la Părinții greci, până la Sf. Ioan Damaschimul*, trad. de Dimitrie Preotul, în rev. G.B., an XV, nr. 10/1956, p. 524-535; Idem, *Harul la Părinții greci și*